

da Ahmed Paşa'nın çalışmaları ile ulûfeli humbaracı teşkilâtının Avrupaî tarzda ıslahına başlandı. Bu tarihten itibaren belgelerde Humbaracı Ocağı adıyla anılan yeni bir teşkilât oluşturuldu ve doğrudan sadrazamın nezaretine bırakıldı. Mîr-i mîrânlık rütbesiyle humbaracıbaşılık görevi de Ahmed Paşa'ya verildi. Ayrıca ulûfeli humbaracılar için Üsküdar'da Ayazma Sarayı'nda bir imalâthane ve bir kışla yapıldı (1147/1734).

Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın yeni askerî teşkilât için koyduğu esaslar bir telhisle I. Mahmud'a arzedildi. Buna dair I. Mahmud'un hatt-ı hümayunu ile telhis ve nizamnâme sûreti Subhî'nin *Târih*'inde (vr. 58^b) bulunmaktadır. Burada ulûfeli Humbaracı Ocağı'nın teşkilâtı, teşhizatı, elbiseleri ve emeklilikleri yeni bir nizamla bağlanmaktaydı. Ulûfeli Humbaracı Ocağı için Bosna taraflarında 300 nefer alındı. Böylece 300'ü ulûfeli ve 301'i zeâmet ve timar sahibi olmak üzere humbaracıların sayısı 601 neferi buldu.

Ahmed Paşa'nın hazırladığı kanunnâme gereğince ulûfeli humbaracılarından her 100 kişi bir oda teşkil etmek üzere bir ocak meydana getirildi. Her odaya bir odabaşı (yüzbaşı), iki ellibaşı, üç otuzbaşı, on onbaşı, vekilharç, imam, hoca, çavuş, tabip, cerrah, yazıcı, davulcu vb. olmak üzere yirmi beş kişi tayin edildi. Alaybaşı da denilen humbaracıbaşının yevmiesi 360, neferlerin yevmiesi ise 18 akçe olarak belirlenmişti. Böylece ulûfeli 300 neferin yıllık ulûfeleri 15.930 kuruş, alaybaşının 1062 kuruş hesap edilmişti. Önceden bu rakam 300 nefer için yıllık 8121 kuruş gibi az bir meblağdı. Yine aynı nizamnâmeye göre Humbaracı Ocağı zâbit ve neferleri piyade olacak, ferman olmadıkça ata binmeyeceklerdi. Sıkı bir tâlimle eğitilecek olan humbaracılarından eği-

timlerini bitirenler Vidin, Niş, Hotin, Azak ve Bosna gibi serhad kalelerine humbaracıbaşı tayin edilebileceklerdi.

Ahmed Paşa'nın humbaracılık sanatındaki eğitim ve öğretimi hesap ve hendeseyle dayanmaktaydı. Hendesehâne diye de anılan Humbarahâne'de aynı zamanda geometri dersi veriliyor, böylece hasekilerden ve Boğaziçi bostancılarından seçilmiş talebe ile Humbarahâne bir askerî okul şeklini almış oluyordu. Diğer taraftan Humbaracıbaşı Ahmed Paşa bu faaliyetleri esnasında zamanın en ileri tekniğine uygun 100 adet humbara havanı ve 50 bin adet humbara döktürmüştü. Ayrıca 32 kıyye çapında 8250 ve 18 kıyye çapında 5200 humbara dânesinin tersane imalâthanelerinde döktürülerek Top-hâne'ye teslimi için emir verilmişti. Ancak onun ölümünden sonra ocak ihmale uğradı. I. Abdülhamid döneminin sadrazamlarından Halil Hamid Paşa tarafından ocağın ıslahına çalışıldıysa da iyi bir sonuç elde edilemedi. III. Selim zamanında humbaracılar ve lağımçılara mahsus kanunnâmeler hazırlatılarak bunlara asrın ihtiyaçlarına uygun bir düzen verilmeye çalışıldı. 1792'de Halıçoğlu'nda Humbarahâne inşa edildi. Bu kışlanın Sütlüce tarafı lağımçı (istihkâm) efradına, Hasköy tarafı humbaracı neferlerine mahsus olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu iki sınıf asker için ayrı ayrı nizamnâmeler hazırlandı, timar ve zeâmetler tahsis edildi.

1207 (1792) tarihli Humbaracı Ocağı kanunnâmesine göre her elli humbara için onar nefer humbaracıdan 500 humbaracı ve beşer kişiden 250 mülâzım ter-tip ediliyor, her on neferin biri halife, dokuz yamak sayıldıktan sonra beş nefer üzerine "serhalife" adıyla bir zâbit, ocağa bir kethüdâ, bir çavuş ve bir alemdar tayin ediliyordu. Ayrıca maaşlar, azil, nasp

ve terfi usulleri, teşhizatla emeklilik yeni baştan düzenleniyordu.

III. Selim, tahta geçişinin ilk yıllarından itibaren humbara tâlimlerine çok önem vermişti. 1210'da (1795) humbaracılara bağlı olmak üzere Mühendishâne-i Berî-i Hümayun'u kurdu. Bu sırada talebenin sayısı seksen, humbaracıların sayısı 200 idi. Sonradan talebe kırka indirilmiştir. Mahlûl zeâmet ve timarlar sayıları 500'e çıkarılan humbaracılara verildiği gibi humbaracıbaşılık boşalırsa yerine bir defa mühendislerden, bir defa da ocak ağalarından birinin getirilmesi ve bu makamın Mühendishâne'ye bağlanması kabul edilmiştir. 1797'de çıkarılan nizamnâme ile de ocak daha mükemmel teşkilâta kavuşturulmuştur. Humbaracılar bu dönemde bazı iç olaylara karıştılar. III. Selim aleyhine çıkan ve padişahın tahttan indirilip şehid edilmesiyle sonuçlanan Kabakçı Mustafa İsyanı'nda âsilere yardım ettilerse de II. Mahmud zamanında yenicilerle karşı hükümet tarafını tuttular.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin teşkili sırasında (1826) Topçu, Lağımçı ve Humbaracı ocakları kaldırılmayıp yeni bir düzenlemeye gidildi. Topçubaşılık Top-hâne-i Âmire Müşirliği haline getirilince Humbaracı Ocağı da buraya bağlı ayrı bir askerî birlik oldu. 1832'de iki tabur halinde bir humbara alayı mevcuttu. 1836'da burada 109'u sipahi, 229'u yaya olmak üzere 338 kişi görev yapıyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 33, s. 237; nr. 34, s. 59-60; BA, İbnülemin - Askerî, nr. 1165; BA, Cevdet - Saray, nr. 8426; BA, Cevdet - Askerî, nr. 27324, 33101, 45137; Subhî, *Târih*, vr. 58^a vd.; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 131; Cevdet, *Târih*, I, 37; III, 185; VI, 356 vd.; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 63; III, 87, 91; IV, 111; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 554, 555, 556, 557; Ahmed Refik [Altınay], *Tesâvir-i Ricâl*, İstanbul 1331, s. 85 vd.; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 49; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, II, 117-133; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 123, 161, 186; Hayriye Miskioğlu, *Humbaracıbaşı Ahmed Paşa* (lisans tezi, 1948), İÜ Ed.Fak. Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 431; Ahmet Halaçoğlu, *Humbaracı Ocağı ve Humbaracı-başı Ahmed Paşa'nın Hayatı, Islahatları* (lisans tezi, 1982), İÜ Ed.Fak. Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 3533; Mehmed Ârif, "Humbaracıbaşı Ahmed Paşa", *TOEM*, III/18 (1331), s. 1153-1157; Pakalın, I, 854-855; M. Cavid Baysun, "Ahmed Paşa Bonneval", *İA*, I, 199; a.mlf., "Kumbaracı", a.e., VI, 982-985; Cengiz Orhonlu, "*Khumbaradji*", *EP* (İng.), V, 52-53.

AHMET HALAÇOĞLU

Humbaracı
Mezarlığı -
Sütlüce / İstanbul

Humbaracılar Mezarlığı. Günümüzde Beyoğlu'na bağlı Sütlüce mahallesinde olup humbaracı askerlerinin defnedilmesiyle oluşmuştur. Halen Karaağaç Mezar-

lığı adıyla anılmaktadır. Doğuda Sandalcı Kerim, batıda Birinci Hamam ve güneyde İkinci Hamam sokakları ile sınırlı olan 2716. parsel içerisinde yer alır.

II. Abdülhamid albümlerinde Sütlüce bölgesini gösteren bir fotoğrafa göre Humbaracılar Mezarlığı mevcut mezarlığın kuzeyinde bulunuyordu (Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri, nr. 90.753/7. c [34]). Yeniçerilik teşkilâtında Humbaracılar cemaati olarak anılan askerî sınıf için 1759 yılında Haliç kıyısında ikinci defa kurulan Humbarahane ve Hendesehane döneminde oluşmaya başlayan mezarlık, III. Selim tarafından 1792'de Humbaracılar Kışlası'nın inşa ettirilmesi üzerine sadece humbaracıların defnedildiği bir mezarlık haline gelmiştir. Daha sonraki yıllarda topçular, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren de bölgede yaşayan halk ve ulemâ bu mezarlığa gömülmeye başlanmıştır. Nitekim halen mezarlık içerisinde Sokullu, Arapkirli ve Kara Mustafa Paşa aile sofaları mevcuttur.

Yakın geçmişte yeni kabir yerleri açılarak tarihî dokusu bozulan ve tahrip edilen Humbaracılar Mezarlığı 1980'li yıllardan itibaren daha hızlı bir değişime uğramış, humbaracı mezar taşları yeni kabirler açmak için kırılmış ve toprağa gömülmüştür. 1996'da yapılan bir tesbitte mezarlıktan yedi adet humbaracı mezar taşı kalmışken 1997 yılı Haziranında sadece iki humbaracı taşı toprak altından çıkarılmıştır. Halen burada Osmanlı dönemine ait aile sofaları dışında toplam on üç mezar taşı bulunmaktadır.

Üzerinde herhangi bir remiz yer almakla beraber ayrı bir şekle sahip olan, kavuk kısmı ile dikkati çeken humbaracı taşlarında kavuklar ön ve arka taraflarından hafif basık silindirik bir biçimde olup kırmızıya boyanmıştır. Kavukların yaklaşık olarak uzunluğu 16 ile 20 cm. arasında değişmektedir; şâhîde yükseklikleri de 2 ile 3 metredir.

Humbaracılar Mezarlığı'nda bulunan 10 Ramazan 1220 (2 Aralık 1805) tarihli bir mezar taşı

BİBLİYOGRAFYA :

Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri, İÜ Ktp., nr. 90.753/7. c (34); Mahmud Raif Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cetveli* (nşr. ve trc. Arslan Terzioğlu – Hüseyin Hatemi), İstanbul 1988, s. 21-22 (maddenin hazırlanmasında esas olarak Necdet İşli'nin yeniçeri mezar taşlarıyla ilgili yayımlanmamış çalışmasından faydalanılmıştır).

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

HUMBARACI AHMED PAŞA

(ö. 1160/1747)

Humbaracı Ocağı'nı
işlah etmekle görevlendirilen
Fransız asıllı Osmanlı zâbiti.

Fransa'nın Limousin eyaleti soylularından olup 14 Temmuz 1675'te Coussae şehrinde doğdu. Asıl adı Claude-Aleksandre Comte de Bonneval'dir. Küçük yaşta askerlik mesleğine girdi ve önce bahriyede çalıştı, 1698'de kara kuvvetlerine geçerek kısa sürede yükseldi. İtalya ile yapılan muharebelere ve İspanya veraset savaşlarına katıldı ve önemli başarılar kazandı. Ancak 1704 yılında XIV. Louis ile arası açılınca ordudan atıldı; Paris'ten kaçarak Fransa'nın düşmanı Avusturya'ya sığındı. Burada Prens Eugen'in maiyetine girdi; Avusturya ordusunda çeşitli görevlerde bulundu; Fransız kuvvetlerine karşı gösterdiği başarılar dolayısıyla rütbesi yükseltildi ve imparatorun müsteşarlığına getirildi. 1716'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında cereyan eden Vardın Savaşı'nda önemli rol oynadı. Bu arada yeni Fransa Kralı XV. Louis tarafından affedildi. Avusturya İmparatoru VI. Charles da onu müşirliğe getirdi. Ancak Başvekil Prens Eugen'le anlaşmazlığa düşüncü görevden alındı; bir süre hapiste yatıktan sonra yarım iki yıl hizmet ettiği bu ülkeden de kaçtı. İspanya ve Lehistan'dan sığınma talebinde bulunduysa da kabul görmedi. İki yıl kadar Venedik'te kaldı. 1729'da Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bir süre Saraybosna'da oturdu. İstanbul'a yaptığı müracaat, III. Ahmed ve barış taraftarı Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından komşu devletlerle iyi geçinme siyaseti sebebiyle dikkate alınmadı. Onun asıl niyeti Osmanlı himayesindeki Macaristan'da prensliği ele geçirmektir. Saraybosna'da geleceğe yönelik tasavvurlarını gerçekleştirmek için İslâmiyet'i kabul edip Ahmed adını aldı. Ardından sarayın daveti üzerine İstanbul'a hareket ettiyse de bu esnada III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ve Damad İbrâhim Pa-

şa'nın ölümüyle sonuçlanan Patrona İsyanı yüzünden bir süre Gümülcine'de bekledi. Bu sırada kendisine bir miktar maaş bağlandı.

I. Mahmud'un tahta çıkması ile (1730) dışarıya karşı barış devri sona erdi, içeride de askerî islahat dönemi başladı. Sadrazam Topal Osman Paşa, Avusturyalılardan intikam almak için Osmanlı ordusunda mutlaka islahat yapmanın gereğine inanıyordu. O sırada Ahmed Bey sunduğu bir raporda artık bu çağda cesaret ve kahramanlığın yetmediğini, askerlikte eğitim, disiplin ve maaşların düzenli ödemesinin daha önemli olduğunu belirtti. Yapılması gereken yenilikler için Fransız ve Avusturya ordu kuruluşları, bunların asker toplama yöntemleri ve eğitimleri hakkında bilgiler verdi, sıhhiye bölükleri kurulmasını önerdi. Osman Paşa askerî bilgisini takdir ettiği Ahmed Bey'i İstanbul'a çağırdı (1731). Beylerbeyi pâyesiyile Humbaracı Ocağı'nın başına getirilen ve bundan böyle Serhumbaracıyan (humbaracıbaşı) ve daha yaygın olarak Humbaracı Ahmed Paşa diye şöhret bulan Bonneval işe ulûfeli bir humbaracı sınıfı kurmakla başladı ve bunun için bir nizamnâme hazırladı. Bosna'dan getirilen 300 kadar nefer her gün Üsküdar'da Ayazma'da yaptırılan Humbaracılar Kışlası'nda tâlim yaptırdı. Kısa sürede sayıları 600'ü aşan bu neferlere aynı zamanda matematik dersi de veriyordu. Buradan yetişen humbaracılar Vidin, Niş, Hotin, Azak ve Bosna sınırlarındaki kalelere gönderiliyordu. Kışlanın yanındaki imalâthanede Ahmed Paşa ilk merhalede 100 havan, 50.000 humbara döktürmüştü. Osman Paşa'nın 1732 Martında azlından sonra Humbaracı Ahmed Paşa bir süre unutulduysa da Hekimoğlu Ali Paşa zamanında kendisine tekrar beylerbeyilik pâyesi verildi; aynı zamanda Yirmisekizcelebizâde Mehmed Said Paşa'nın tavsiyesiyle sadrazam müşaviri oldu. Hekimoğlu Ali Paşa humbaracıbaşından siyasî yönden de faydalanmak istiyordu. Ahmed Paşa ise özellikle dış politikaya dair verdiği raporlarla Devlet-i Aliyye'nin Fransa ile ittifakını sağlamaya çalışıyordu. Nitekim bir raporunda Rusya'ya karşı Osmanlı - Fransız ittifakı üzerinde durmuştu. Ona göre Osmanlı Devleti için en büyük tehlike Rusya'nın hızla büyümesiydi. Osmanlı - Fransız ittifakına daha sonra İsveç girecek, İspanya Fransa'ya tâbi olacak, Hollanda ve İngiltere gibi denizci devletler de Ortadoğu ve Uzakdoğu ticaretinde Rusya'yı kendilerine rakip göreceklerdi. Bu fikirler sadrazamın hoş-